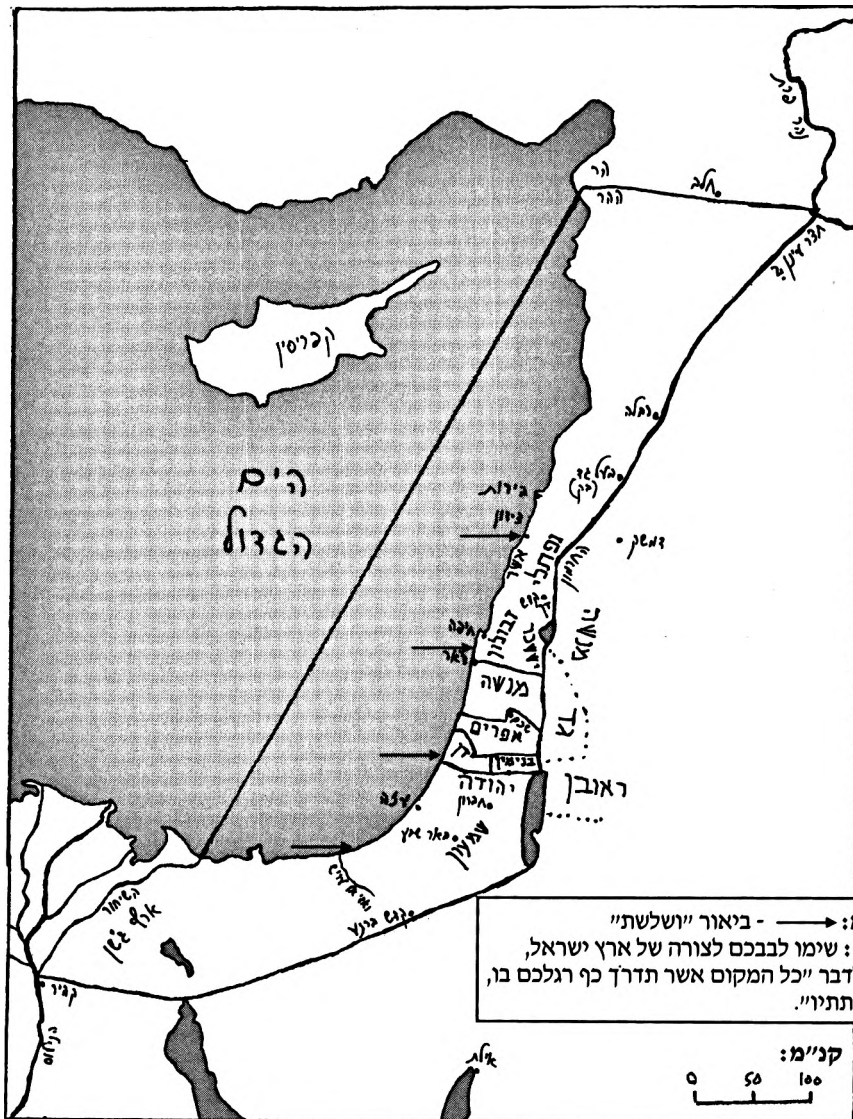

ערכה של ארץ ישראל

גבולותיה וחלוקתה

אליהו בן יהושע המשלמי

מפת עזר ללומד:

כ"ה אדר א' ה'תשמ"ו -
י"ח אב ה'תשס"ו

לזיכרון בהיכל ה',

ולעילוי נשמת אחי, עמשא ישראל בן יהושע ורחל משולמי, היל"ד מיד הישמעאלים, ומיד המרחמים על האכזרים ומתאכזרים על הרחמנים. עו כנמר קל כנשר רץ כצבי וגיבור

כארי, איש מלחמה מנעוריו - אשר לא ידע פחד מהו. בעל תבונות כפיים, מעשיו להפליא. פועל ועושה כארבעה אנשים, מלבד מה שמפעיל אחרים.

שב אל ה' בכל לבו ובכל נפשו, כל מצוותיו לנגדו, את אשתו כיבד בכל מאודו, מדי נפש באוכלי שולחנו, כל רכב שראה שנתקע - עצר לתקנו.

גבה לבו בדרכי ה', וסרב בגאון לא בהתחמקות, לכל פקודה שעוברת על דברי תורה, ואפילו בגרם גרמא, ולדוגמא סרב לאבטח פינוי עמדת שמירה (פילבוקס) מגנים-כדים, כחודש לאחר הגירוש. וכך אמר למפקדיו: אם לדבר מלכות - הריני אחריכם, ואם לעבור על דברי תורה - הרי אתם כאורחים.

קיבל משימה, להיות בצוות רכב הברזל, אשר יוביל את החטיבה, בקרב הקב"ה, בציר הררי, לאור היום. משימה, שהסיכויים לחזור ממנה כעשרים אחוזים. כגבור אלי קרב שש ושמש¹ לעשות רצון קונו, כאברהם אבינו אמר אצא ואפול על קידוש שמו². בדברי רבינו משה בהלכות מלכים³ חיזק ידי חבריו, באשתו, ובבתו שלא ראה, כבש רחמיו.

כמו שכבש רחמיו, הוא וכל הלוחמים, כן יכבשו רחמיהם את כעסך מעלינו, ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך (שיצילנו משלטון הרשעים) ומעירך (שיעזרנו לבנות את ביתנו. ומתוך כך...) ומנחלתך (על ידי המקדש תתברך כל ארץ ישראל).

ויהי כעלות המנחה, שבת פרשת עקב, שבה קראנו בתורה "מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת... יהיה גבולכם". בעת התגלות מצח הרצון וכל דינין מתכיפין, בשעה שנסתלק דוד המלך ע"ה⁴. בכפר ענדורייא אשר בצפון הגליל, עירו של האמורא הארצישראלי ר' יודן ענתדריא⁵. והיה אשר יבחר ה' הוא הקדוש, לשאת את עוון העדה, ולהצלת שומרון ויהודה, ורוח לבשה את עמש"י ראש השלישים, לך דוד ועמך בן ישי.

למען עלה ונתעלה ברכב אש, היה לירושלים חומת אש.

1. עיין מסילת ישרים פרק יט.

2. בראשית רבה, מג, ב.

3. פרק ז, הלכה טו.

4. ליישב דעת הוזהר (תרומה, קנו). עם דעת התלמוד (שבת ל: "אבא מוטל בחמה").

5. מוזכר בירושלמי, ברכות פרק ד הלכה א ובעוד מקומות.

א. גבולות הארץ

1. הגבול הצפוני
 2. הגבול הדרומי
 3. הגבול המערבי
 4. הגבול המזרחי
 5. בגדר עבר הירדן המזרחי
- א. הראיות שעבר הירדן הוא חלק מארץ ישראל המקורית
ב. הראיות שעבר הירדן אינו חלק מארץ ישראל המקורית אלא תוספת
ג. הראיות נגד הסוברים שעד נהר פרת היינו לכל אורכו
6. האם תוספת על ארץ ישראל קדושה לעולמים?
7. כיבוש לצורך ביטחוני

ב. חלוקת הארץ לשבטים בספר יהושע

1. ההבדל בין נחלת שבעת השבטים לנחלת יהודה ויוסף
2. הערות בנחלות השבטים
3. שבע שנים שכבשו ושבע שנים שחילקו

ג. ערי מקלט

1. בביאור גדר "ושלשת"
2. בביאור תוספת שלוש ערים שלעתיד לבוא
- ד. חלוקת הארץ בזמננו

א. גבולות הארץ^{6*}

הנה נצטוונו כמה פעמים בתורה לכבוש ולישב את הארץ, ואם כן היה צריך לפרט לנו את גבולותיה. ובאמת בפרשת מסעי אצל החיוב של "והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה" (במדבר לג, נג) נאמרו גם כן הגבולות. אלא שהגבולות האלו נאמרו לאחר כיבוש עבר הירדן המזרחי, ויש לעיין האם אלו הגבולות של ארץ ישראל הנותרת, או שזהו הגבול של כל ארץ ישראל. ונדבר מזה בהמשך. ותחילה נבאר את הגבולות שבפרשת מסעי.

*1. הערת המערכת: בנושא גבולות הארץ הרחיב את הדיבור הרה"ג ישראל אריאל שליט"א בספרו **אטלס ארץ ישראל לגבולותיה על-פי המקורות**. להלן יצוטטו דבריו כהערות מערכת לדברי המחבר, במקרים בהם נראה לעני"ד כי יש בהם בכדי לעורר פקפוק של ממש לגבי הנאמר בגוף המאמר. יודגש, כי אין בהבאת הדברים משום הסכמה לטענות של המחבר שלגביהן לא הובאה הערת מערכת, הן על פי דברי הרה"ג ישראל אריאל, שליט"א והן הערות אחרות.

1. הגבול הצפוני

מתואר מנקודה צפונית מערבית - הר ההר, עד נקודה צפונית מזרחית - חצר עינן. מכיוון שברור לנו שהמצוה היא לכבוש עד נהר פרת, כמבואר בתחילת ספר דברים (א', וי-ח') "ה' אלוהינו דבר אלינו ... פנו וסעו לכם ... ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת. באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם" וכן נאמר בסוף פרשת עקב (דברים י"א, כ"ד) "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו, לכם יהיה, מן המדבר והלבנון מן הנהר עד פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם" פשט הפסוק הוא שמחויבים לכבוש עד נהר פרת ומבטיח שכל מקום שילחמו יצליחו. וכן מפורש בספרי (שם) שחייבים לכבוש עד נהר פרת⁷ וכן ביהושע (א', בי-ד') "קום עבור את הירדן ... כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו, מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החיתים ... יהיה גבולכם" - אם כן מבואר שנצטוונו לכבוש עד נהר פרת. ומכיון שעדיין לא כבשו אז עד נהר פרת⁸, מוכח שחצר עינן יושבת על גדת נהר פרת, כנראה באזור ה"ברך" של הפרת. זהו גבול צפוני מזרחי.

וגבול צפוני מערבי הוא הר ההר⁹. מקום זה מזוהה על ידי חז"ל בשם טורי אמנון / אמנוס (גיטין ח.), רכס הרים ידוע, בקו רוחב של ה"ברך" של הפרת.

והנה שמעתי דיבת רבים אשר אומרים שאזור צור אינו מארץ ישראל, ומוכיחים מזה ששלמה נתן לחירם מלך צור, עשרים עיר בארץ הגליל (מלכים ט', י"א) ולא חשש משום "לא תחנם" - לא תיתן להם חניה בקרקע. לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, שהרי אשר קיבל לנחלה אפילו את צידון שהיא צפונית לצור (יהושע י"ט, כ"ח) ועוד שהגבול מגיע עד טורי אמנון והפרת כמו שכתבנו.

אלא העניין הוא שחירם מלך צור הוא וכל הצידונים נכנעו בפני דוד כאשר קרא אליהם לשלום (עיין רמב"ם¹⁰ פ"ו מהל' מלכים, הלכה א) וקיבל חירם שבע מצוות

2. אלא שהוסיפו דרשה שאפשר להוסיף על ארץ ישראל, על ידי כיבוש מעבר לגבולות הכתובים בתורה.

3. עיין פרשת עקב ויהושע שם.

4. כמובן להבדיל מהר ההר (שפירושו הר קטן על גבי הר גדול) שבו מת אהרון, שהיה בדרום הארץ, לא כמו שטועים העולם שהוא בעבר הירדן המזרחי, אלא הר ההר קרוב למי מריבה הלא הם קדש **ברנע** (עיין גבולי הארץ יחזקאל מ"ז והשווה גבולי הארץ בפרשת מסעי) והיא בדרום הארץ, וממנה שלח משה מרגלים, ולכן אחרי שמת אהרון בהר ההר שומע הכנעני מלך ערד יושב הנגב שבא ישראל דרך האתרים = התרים = המרגלים, ונזכר מלך ערד במלחמת חרמה הקודמת לאחר חטא המרגלים שבה נצח.

5. וכן דעת הרמב"ן, דברים כ', י'. וכן דעת הירושלמי, הובא ברמב"ן שם, ודלא כרש"י (שם) על פי ספרי.

בני נח ומס ועבדות ונהיה גר תושב (עיין רמב"ם שם) וגר תושב אינו בכלל "לא תחנם"¹¹ כמו שכתב הרמב"ם (שם, הלכה ב) שהמלך יכול להניח בידם הקרקעות. ולכן מותר היה לשלמה לתת לחירם עשרים עיר.

שדווקא במלחמות יהושע (יהושע י"א, י"ט-כ') "לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון... כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם לבלתי היות להם תחנה..." - שה' הקשה את לבם כדי שיהיה לישראל מקום בארץ. אבל במלחמות דוד נכנעו כמו שנאמר (מלכים ט', כ"ב) "כל העם הנותר מן האמורי החתי הפרזי... בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל החרימם, ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה" - כלומר שנכנעו וקיבלו שבע מצוות ומס ועבדות ולכן לא יכלו להחרימם. לקיים דבר ה' (שמות כ"ג, ל') "מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ".

2. הגבול הדרומי

מתואר מקצה ים המלח דרך קדש ברנע אל נחל מצרים, ומשם לים הגדול. נחל מצרים אינו יודע מהו, ואדי אל עריש או הנילוס?

א) תלמוד לומר "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת" (בראשית ט"ו, י"ח).

ב) ואומר "והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה זאת הארץ הנשארת... מן השיחור אשר על פני מצרים" (יהושע י"ג, א' - ג'). ואין קרוי שיחור אלא נילוס¹² שנאמר "ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר" (ירמיהו ב', י"ח). וכן הוא אומר לגבי העיר צור המעטירה מרכז המסחר הימי "ובמים רבים זרע שיחור קציר יאור תבואתה ותהי סחר גוים" (ישעיהו כ"ג, ג').

ג) ואומר "ויכם יהושע מקדש ברנע ועד עזה ואת כל ארץ גשן" (יהושע י', מ"א) וארץ גשן היא במזרח של זרוע מזרחית של הנילוס.

ד) וכן התרגומים¹³ בפרשת מסעי מתרגמים נחל מצרים - נילוס, וכן בתרגום רב יוסף בדברי הימים (ב', ז', ח') עיין שם.

6. עיין רמב"ם הל' עבודה זרה פרק י, הלכה ד.

7. אף על פי שמצינו בנחלת אשר "שיחור לבנת" (יהושע י"ט, כ"ו).

8. התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל, ותרגום ירושלמי.

ה) ועיין במאמרו של החכם הנכבד פרופ' גרינפלד (תחומין י"א), שמבאר שאף מה שתרגם רבינו סעדיה (במדבר ל"ד, ה') נחל מצרים - ואדי אל עריש, הכוונה לזרוע מזרחית של הנילוס. תו לא מידי.

אלא שלא כתוב היכן נחל מצרים מגיע הגבול. והנה יש לנו פסוק בברית בין הבתרים שכתוב נהר מצרים, ובפרשת מסעי נחל מצרים, הא כיצד? מיישב פרופ' גרינפלד (שם) שהגבול במקום שמתחבר הנחל לנהר, דהיינו שמגיע הגבול עד המקום שהנילוס מתחיל להתפצל לכמה זרועות, ומשם לאורך הזרוע המזרחית (זרוע פלוסיון) ממשיך הגבול "והיו תוצאותיו הימה".

אם כן הגבול הדרומי מתחיל בקצה ים המלח דרך קדש ברנע, כנראה עשרים וחמשה ק"מ מדרום לניצנה עד הנילוס, ונמצא שהערבה ואילת ומצפה רמון, ודרום סיני, אינם מארץ ישראל המקורית, ואולי נתקדשו מדין תוספת על ארץ ישראל, ונדבר בזה בהמשך, ודלא כשיטות¹⁴ הסוברות שהגבול יורד עד אילת, שהרי מפורש בפסוק שעד ים המלח גבול מזרחי, ומים המלח לנילוס גבול דרומי, וזו ראייה שאין עליה תשובה.

3. הגבול המערבי

הים הגדול. וחוט מתוח מטורי אמנון לנילוס, עיי' גיטין ח.

4. הגבול המזרחי

מתואר מחצר עינן שבצפון שבארנו שהיא בברך של הפרת, ומשם יורד לרבלה ומשם יורד ומוחה על כתף ים כנרת קדמה, ומשם הירדנה, והיו תוצאותיו ים המלח.

נראה שהגבול עובר מנהר פרת על בסיס השבר הסורי האפריקני עד ים המלח. והראיות:

א) ה"רבלה" - עד היום יש כפר שקרוי רבלה, והוא נמצא בבקעת הלבנון הצפונית.

ב) בתיאור הארץ הנשארת נאמר "מבעל גד תחת הר חרמון עד לבוא חמת" (יהושע י"ג, ה') ובעל גד מזוהה בבעל בק, עיין יהושע י"א, ז' "מבעל גד בבקעת הלבנון".

9. עיין דעת מקרא פרשת מסעי- שיטה א'

ג) רבינו שרירא ורבינו האי¹⁵ שדבריהם דברי קבלה, מזהים את דמשק כחלק ממדינת סוריא אשר כבשה דוד ולא נוספה על ארץ ישראל (עיין גיטין ח).

ד) הגבול מתואר שמוחה על כתף ים כנרת קדמה. "כתף ים כנרת" - נראה לבאר בפשוטו, שהים עשוי כאשכול ענבים שיש לו כתף ונטף, והכוונה בפסוק שים כנרת עצמו נכלל בתוך הארץ אך לא מזרחה לו. ואף אם תפרש כתף של הר¹⁶, הכוונה להר צמוד לכנרת, ובודאי שאין כתף ים כנרת כולל את הגולן¹⁷, שהרי כבר נכבש, ואינו שייך לתשעה וחצי השבטים, אלא הגבול מוחה במזרחו של ים כנרת, ומשם לירדן עד ים המלח.

אם כן בפשטות נראה, שגבול ארץ ישראל המזרחי מתחיל בחצר עינן שבברך הפרת, דרך השבר הסורי אפריקני, עד קצה ים המלח.

5. בגדר עבר הירדן המזרחי

אלא שיש לעיין האם הגבול המזרחי הוא הגבול של ארץ ישראל, או שהוא הגבול של הארץ שעדיין לא נכבשה, אשר צריך לתת אותה לתשעת המטות וחצי המטה. בודאי שעבר הירדן המזרחי נחשב בסוף לארץ ישראל שהרי משה רבינו לא היה מרשה לשנים וחצי השבטים לבטל מצות ישיבת הארץ, ועוד בפרשת ואתחנן ה' אומר למשה "עלה ראש הפסגה (הר נבו) ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך" (דברים ג', כ"ז) וכן אמרו בתלמוד (ערכין לב:): שמשגלו שנים וחצי השבטים בטלו יובלות שנאמר "לכל יושביה" בזמן שכל יושביה עליה. אלא שיש לעיין האם עבר הירדן המזרחי הוא תוספת על ארץ ישראל המקורית או שהוא חלק מארץ ישראל המקורית.

א. הראיות שעבר הירדן הוא חלק מארץ ישראל המקורית

א) הנה אמרו בספרי סוף פרשת עקב שאחר שכובשים את כל ארץ ישראל המקורית אם רצו להרחיבה מרחיבים מדין "כל המקום אשר תדרך כף רגליכם בו לכם יהיה" אבל דוד שכבש את ארם נהרים ואת ארם צובא מפני מה אין מצוות נוהגות שם - מפני שעשה שלא כתורה, שסמוך לפלטרין לא הוריש את היבوسی יושב ירושלים ואיך כובש ארצות אחרות עכ"ד. אם כן אי אפשר להוסיף על ארץ ישראל, עד שנכבוש את הארץ המקורית, ועבר הירדן

10. אוצר הגאונים גיטין ח.

11. הרב יגאל אריאל, תחומין י"ד.

הרי נוספה על ארץ ישראל כדכתבנו, אם כן ראייה לכאורה שהיא חלק מארץ ישראל המקורית.

אלא שיש לדחות, שכל הדין שאמרו שאי אפשר להוסיף עד שתכבוש את ארץ ישראל המקורית, הוא מפני שעושים שלא כסדר, אבל אם יש בעיה ביטחונית ולכן כובשים, אז זה נחשב שעושים כסדר וקדוש בקדושת ארץ ישראל, ואת ארץ סיחון לא נתכוונו לכבוש אלא שלח לו משה (דברים ב', כ"ז-כ"ט) "אעברה בארצך... עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלוהינו נותן לנו" וכיוון שלא אבה סיחון העבירנו בגבולו נלחמנו בו וכבשנו אותו.

(ב) ואם תאמר זה נכון לגבי סיחון שהפריע להם בדרכם, אבל עוג לכאורה יזמו איתו מלחמה שנאמר "ויפנו ויעלו דרך הבשן" (במדבר כ"א, ל"ג). נראה לתרץ שהנה צריך לדעת שהיו ב' המלכים האלה סיחון ועוג, מגינים על האזור (עיין רש"י בתחילת פרשת בלק) ואם כבשנו את סיחון ולא את עוג היה נוקם בנו מאחור, ולכן הוצרכו בגלל בעיה ביטחונית לכבושו. ועוד שכתוב (במדבר כ"א, ל"ג) "ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתם...למלחמה" שעלו למשש את השטח והוא יצא לקראתם. ועוד כתוב (דברים כ"ט, ו') "ותבואו אל המקום הזה ויצא סיחון מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה ונכס" - משמע שעוג התחיל.

(ג) יש שמביאים ראייה מהציווי של ה' (דברים ב', כ"ד) "קומו סעו ועברו את נחל ארנון, ראה נתתי בידך את סיחון מלך חשבון האמורי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה" - משמע שיש חיוב לכבוש את סיחון. אבל שטר זה שוברו בצידו, שהרי משה מספר (שם, שם, כ"ו-ל') "ואשלח מלאכים... אל סיחון... אעברה בארצך... עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלוהינו נותן לנו" ואם כן, או שנפרש כרמב"ן שהציווי "ראה נתתי בידך את סיחון... החל רש" הוא אותו הציווי שבפסוק ל"א (שם) "ראה החילותי תת לפניך את סיחון... החל רש" ומה שמה מספר באמצע "ואשלח מלאכים" - הכוונה וכבר שלחתי לפני צווי ה', ואחר כך בפסוק ל"א חוזר לעניין הראשון לצווי ה' לכבוש את סיחון, שהוא מחמת שלא הסכים סיחון להעבירנו בארצו (עיין שם). ואף אם נפרש כרש"י שנצטווה משה

לכבוש את סיחון לפני ששלח מלאכים אל סיחון, על כרחך צריך לפרש כך - אמר לו ה': יודע אני שלא יסכים שתעבור בגבולו ולכן תכבשהו¹⁷.
ולסיכום: הראיות בעד שעבר הירדן המזרחי הוא חלק מארץ ישראל המקורית - א. שקדוש בקדושת ארץ ישראל אף על פי שנכבש לפניו. ב. מכיבוש עוג מלך הבשן. וכבר השבנו על הראיות.

ב. הראיות שעבר הירדן אינו חלק מארץ ישראל המקורית אלא תוספת

א) ה' הבטיח לאבות את ארץ כנען כמו שנאמר (שמות ו', ד') "וגם הקימותי את בריתי איתם לתת להם את ארץ כנען" וכן בתהילים "אשר כרת את אברהם ושבעתו לישחק ועמידה ליעקב לחוק...לאמור לך אתן את ארץ כנען". ואין נקראת ארץ כנען אלא עבר הירדן המערבי ככתוב "ואם לא יעברו חלוצים איתכם ונאחזו בתוככם בארץ כנען" (במדבר ל"ב, ל') ואומר "כי אתם באים אל הארץ כנען" (במדבר ל"ד, ב').

ואם תאמר הרי ה' הבטיח לאברהם עשרה עממים (בראשית ט"ו, י"ח-כ"א) "מנחר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת את הקיני את הקניזי ואת הקדמני וכו'..." והביא רש"י את חז"ל מבראשית רבה - שהם שלוש אומות שעתידים להיות ירושה לעתיד.

צריך לדעת שזהו דרש, ובפשט המקרא הקיני קניזי וקדמוני הם עמים או תתי עמים שגרו בעבר הירדן המערבי¹⁸ בארץ כנען, ובמקומות אחרים לא נזכרו לפי קוטנם או לפי שנכחדו. וזה כלל גדול בכל דרשות חז"ל שאין מקרא יוצא מידי פשוטו¹⁹, שודאי עיקר פשוטו הוא עיקר אלא שמעקימת הלשון או מסמיכות או מרמז או מאסמכתא ישנם משמעויות נוספות (וזה מפתח גדול להבנת דרשות חז"ל על אמיתתם), וזהו מה שאמרנו במדרש שלעתיד לבוא שיצר לישראל ולא יהיה מקום, עתידים לכבוש עוד אומות, אולי העממים האלו בשלמותם, שחלקם גרו לא בארץ כנען.

12. ועיין בראיות הבאות, ראייה ט'.

13. אף על פי שהקיני מזכיר לנו את יתרו והמדיינים, וקדמוני משמע עם שישב במזרח, מכל מקום, מכיוון שהכתובים לא מונים תמיד את כל עמי כנען (כגון גרגשי, חוי, צידוני, צמרי וכו'), ומכיוון שכל הפסוקים מתארים את ארץ ישראל בצורה אחת בכל תיאורי גבולותיה, ומצווים אותנו לכבוש את הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו, שורת הדין להתאים את הברית כאן לארץ ישראל שבכל מקום, ולומר שקיני וקניזי וקדמוני הם בעבר הירדן המערבי, וזה עיקר פשוטו, וכן כתב הראב"ע.

14. עיין רמב"ן בהשגותיו לשורש ב' בספר המצוות לרמב"ם, ובהקדמת הנצי"ב לתורה.

ולסיכום: מה שהובטח לאברהם זה ארץ כנען עבר הירדן המערבי, ובדרך רמז נאמר לו שעתידין בניו לפרוץ יותר מארץ כנען²⁰.

ב) כשמשה רבינו מדבר עם בני גד וראובן אומר להם (במדבר ל"ב, ז') "ולמה תניאון את לב בני ישראל מעבור אל הארץ אשר נתן להם ה'" והיה צריך לומר מעבור אל שאר הארץ אשר נתן להם ה'. וכן משה רבינו אומר (שם, שם, ל') "ואם לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתוכם בארץ כנעני" ואם עבר הירדן המזרחי הוא חלק מארץ ישראל המקורית, איך נעזוב אותו לשממה²¹!?

ג) בציווי בתחילת ספר דברים לפני שחטאו במרגלים, ונצטוו לכבוש את הארץ מדרום, נאמר (דברים א', ז') "בואו הר האמורי ואל כל שכניו (כלל. ופירוטו...) בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון... - ובפשטות לא כולל בתוכם את עבר הירדן המזרחי אלא אם כן נגיד שכלול ב"ואל כל שכניו" (עיין ספרי) - וזהו דרך דרש²².

ד) נגזר על משה רבנו (במדבר כ', י"ב) "יען לא האמנתם בי להקדישני לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם" - ואם אף עבר הירדן מארץ ישראל - בוטלה חצי הגזירה.

ה) כשה' מראה למשה את הארץ, אומר לו (דברים ל"ד, ד') "זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם... הראיתך בעיניך ושמה לא תעבור" והיה צריך לומר שאר הארץ. וכן יש הרבה פסוקים בסגנון שהם עוברים את הירדן לרשת את הארץ אשר נתן להם ה' או נשבע ה' לאבותם, ותמיד היה צריך לומר שאר הארץ אשר נתן / נשבע להם ה'.

ו) בגמרא נדרים כ"ב. כתוב שרבי יוחנן תמה על מקרה של רציחה "מכדי ונתן ה' לך שם לב רגז בבבל כתיב!" ועולא השיבו שהמקרה היה קודם שעברו את הירדן.

15. הערת המערכת: יש מחלוקת תנאים במדרש שם בעניין קיני קניזי וקדמוני, ולדעת כולם הם מחוץ לעבר הירדן המערבי. "מדרש" זה מובא בהלכה ע"י חז"ל, ובעקבותיהם נפסק להלכה על ידי הרמב"ם בעניין ערי מקלט (הלכות רוצח פרק ח, הלכה ד), כפי שהמחבר עצמו מביא להלן. קשה לומר שחז"ל בנו את ההלכות על דרשה בעלמא שנאמרה דרך דרש, שכן בעניין ערי המקלט הדיוק בקביעת המקומות הוא חלק מרכזי מההלכה.

16. הערת המערכת: יעויין בהצעת הרה"ג ישראל אריאל, שליט"א שהכוונה היתה שכל השבטים ינחלו בשווה משני הצדדים, וכך יפסידו בני ראובן ובני גד את הבלעדיות שלהם בעבר הירדן (אטלס ארץ ישראל לגבולותיה על-פי המקורות - יסודות וחקר, עמ' 35)

17. הערת המערכת: המחבר עצמו הביא פסוקים רבים שקוראים לסיחון ולעוג "מלכי האמורי", ואם כן בפשטות "הר האמורי" הם רכסי ההרים שמשני צדי הירדן.

- ז) בנחלות ביחזקאל (מ"ז, י"ח) מופיע הירדן כגבול מזרחי²³.
- ח) התורה צריכה לסמן לנו את גבול ארץ ישראל למען נדע לדורות את מה חייבים לכבוש, ואם גם עבר הירדן מכלל הארץ לא הופיעו גבולותיו המדויקים²⁴.
- ט) משה רבנו שולח לסיחון "בדרך בדרך אלך... עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלוהינו נותן לנו" (דברים ב', כ"ו-כ"ט) וכן כשיפתח מספר "ויאמר לו ישראל נעברה נא בארצך עד מקומי" (שופטים י"א, י"ט) ולפי הסוברים שעבר הירדן הוא חלק מארץ ישראל המקורית אם כן שיקרו לסיחון, ולשיטתם עשו את זה בתור תרגיל פוליטי, וזהו דוחק גדול, שאף על פי שמשה עשה לפרעה תרגיל פוליטי - "דרך שלושת ימים נלכה במדבר ונזבחה לה' אלוהינו" שם היו עבדים וכאן יש להם צבא, ועוד ששם לא יוצא מזה דבר רע, אבל כאן נראה לעיני כל כמוותר על חלקים מארץ ישראל ולא מודה בארצו²⁵, וזוהי ראייה חזקה.

ג. הראיות נגד הסוברים שעד נהר פרת היינו לכל אורכו

- א) בני ישראל לאחר כיבושי סיחון ועוג לא כבשו עד נהר פרת, ולפחות לא את הערים שהיו על גדות הפרת, ואז ה' אומר להם שהארץ הנשארת היא גבולות מסעי ואינם כוללים את כל אורך נהר פרת²⁶.
- ב) רבינו שרירא ורבינו האי מזהים את דמשק כחלק מסוריא (עיין לעיל הגבול המזרחי, ראייה ג').

אלא שלא נכחד שיש מדרש בבראשית רבה (ט"ז, ג') שרב אומר לחייא בנו לבנות לו בית בארץ ישראל, אמר לו להיכן? אמר לו עבור את הפרת ובנה עכ"ד. אם כן משמע שכל עבר הפרת הוא ארץ ישראל, ונראה לישיב שהכוונה שיש לו קצת קדושה, מחמת שבני ראובן רבו מקניהם בארץ הגלעד והגיעו עד נהר פרת (דברי

18. הערת המערכת: יעויין בדברי הרה"ג ישראל אריאל שליט"א שהציע יישוב לקושיא זו (אטלס ארץ ישראל לגבולותיה על-פי המקורות - יסודות וחקר, עמ' 63)

19. הערת המערכת: יעויין בדברי הרה"ג ישראל אריאל, שליט"א שיישב קושיא זו, לענ"ד (שם, עמ' 155)

20. ובמיוחד קשה לשיטת רש"י שהבאנו לעיל (בראייה ג') שעבר הירדן הוא חלק מארץ ישראל המקורית) שכששלח משה לסיחון לעבור בארצו, כבר הבטיחו ה' שינצח.

21. הערת המערכת: יעויין בהרחבה בדברי הרה"ג ישראל אריאל, שליט"א, המאריך ליישב קושיא זו על-פי דברי התרגום ירושלמי לפרשת מסעי (אטלס ארץ ישראל לגבולותיה על-פי המקורות - יסודות וחקר, עמ' 166 - 170)

הימים ה', ט'). גם שלא מצינו שהקפידו האמוראים לא לצאת מעבר אחד של הפרת לצד השני, וכן לא הקפידו לגור בצד הדרומי מערבי של הפרת. וכן יש להוסיף שזהו מדרש אגדה ואין כוחו כמדרש הלכה או כפסוק.

אם כן למסקנה, גבול ארץ ישראל במזרח הוא השבר הסורי אפריקני, ומדין תוספת הוסיפו את עבר הירדן המזרחי, וכיוון שעשו כסדר שהיה על פי צו / אישור אלוהי ובגלל צורך בטחוני נחשב לחלק מארץ ישראל.

6. האם תוספת על ארץ ישראל קדושה לעולמים?

אלא שיש לחקור האם תוספת שמוסיפים על ארץ ישראל קדושה לעולמי עולמים, או שרק לאותה תקופה, ומשגלו חוזרת ארץ ישראל לגודלה המקורי. ובפשטות נראה שחוזרת לגודלה המקורי, אלא שעבר הירדן שהיה בציווי/אישור אלוהי, וכן עזרא קידשו בקדושה שנייה שאינה בטלה, וכן נתבא מיכה "ירעו בשן וגלעד כימי עולם" (ז' י"ד) - יש לעיין אם קדש לנצח, והדבר צריך הוראה.

7. כיבוש לצורך ביטחוני

ממה שכתבנו לעיל על כיבושי סיחון ועוג, יוצא חידוש, שאם היום כבשו ישראל עד אילת, וכן מצפה רמון, וכן דרום סיני בזמנו, וכן את הבשן המכונה גולן²⁷ כיון שעשו זאת לצורך ביטחוני, או כתוצאה משהתחילו איתנו האומות במלחמה, הרי הם קדושים בקדושת ארץ ישראל לכל דבר וחייבים בתרומות ובמעשרות. לא מדין קדושת עזרא, אלא מדין כיבוש שלישי, כדכתב הרמב"ם בסוף פרק י"ב מהלכות שמיטה ויובל, שיתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות עכ"ד. ולא צריך לקדש את ארץ ישראל שלא נכתב דבר כזה בתורה אלא נכתב ירושה וישיבה, וממילא כל מקום שירשו וישבו יתחייב במעשרות²⁸. ואף על פי שמבחינה אידיאולוגית כבר כתבנו במקום אחר²⁹ שלא נראה תיקון בדרך הטבע לשלטון הנוכחי, מכל מקום מבחינה הלכתית דנים לפי המצב כרגע "באשר הוא שם", ויש עדיין רוב אזרחים מישראל (לפי נתונים לא מדויקים כ 70%), ואם חס וחלילה נגיע לפחות מכך, יש

22. שהיתה עיר בבשן.

23. כך משמע מפשט דברי הרמב"ם, וכך בחזו"א שביעית ג, א. ועיין באנציקלופדיה תלמודית ערך ארץ ישראל, קדושה ראשונה, וש"נ. אמנם אף אם את ארץ ישראל עצמה אין צריך לקדש, אבל בתוספות על ארץ ישראל, יש אומרים שצריך לקדש (עיין באור ההלכה להגרי"ח קנייבסקי על הרמב"ם הלכות תרומות א', ב' ד"ה אפילו) ודלא כמו שכתבנו בגוף המאמר.

24. איתמר גליון 41.

להסתפק האם עד 51% אזרחים מישראל נחשב כיבוש ישראל³⁰, או שכבר ב 60% מישראל, כיון שאין רובא דמינכר, ואין על פי חוק הגדרה לישראל כשולטים, כבר בטל הכיבוש השלישי.

ב. חלוקת הארץ לשבטים בספר יהושע

1. ההבדל בין נחלת שבעת השבטים לנחלת יהודה ויוסף

בחלוקת הנחלות לשבטים בארץ מצינו שעוד בהיותם בגלגל נאמר: "ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל וכו'..." (יהושע י"ד, ו') ואחר כך קיבלו נחלתם לגבולותיה (יהושע, ט"ו). וכן בני יוסף, אפרים ומנשה, מקבלים את נחלתם לגבולותיה כנראה עדיין בגלגל (פרק ט"ז-י"ז). אחר כך בפרק י"ח, א' ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אוהל מועד, והארץ נכבשה לפניהם. ויותר בני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים. ויאמר יהושע אל בני ישראל עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ אשר נתן לכם ה' אלוהי אבותיכם. הבו לכם שלושה אנשים לשבט ואשלחם ויקומו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבואו אלי. והתחלקו אותה לשבעה חלקים יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון..." - כלומר הולכים לכתוב את כל השטח שלא נתחלק ליהודה ויוסף, ולחלקו לשבעה חלקים³¹ ואחר כך חולקים השבטים איש כנחלתו.

השאלה הנשאלת - מדוע יהודה ויוסף חולקים בגלגל, ונחלותיהם לגבולותיהם ללא מדידת וכיתוב הקרקע, ואילו שאר השבטים חולקים בשילה לאחר מדידה וכיתוב?

הנראה ליישב - על פי מה שכתב רבי יהודה הלוי בכוזרי שהעניין האלוהי לא חל על האדם אלא כפי הכנת האדם, אם מעט - מעט, ואם הרבה - הרבה. ובלשון הזהר איתערותא דלעילא תליא באיתערותא דלתתא. ולכן יהודה ויוסף שחיבבו את הארץ כמו שנאמר: "ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל... ויאמר אליו כלב בן יפונה... ועתה תנה לי את החר הזה (חברון)" (יהושע י"ד). והיה גם כן נשיא כל השבט (ענין במדבר ל"ד, י"ט). וכן בני יוסף חיבבו את הארץ שבני אפרים התנחלו

25. כך סובר הרב יצחק ברנד.

26. החלקים שווים, לדעת הרמב"ן וכמסקנת הגמרא בבבא בתרא קכ"ב. וכן יהיו שווים לעתיד לבוא בנבואת יחזקאל מ"ז. או כל שבט לפי פקודיו כדעת רש"י על פי ספרי (ענין רש"י ורמב"ן במדבר כ"ו, י"ד)

באזור בית חורון עוד בזמן גלות מצרים (עיין דברי הימים ז', כ"ד-כ"ד), וכן בנות צלפחד שהיו ממנשה ביקשו "תנה לנו אחוזה" - לכן יכלו להפיל להם גורל שהיה על ידי רוח הקודש ואורים ותומים (עיין בבא בתרא קכ"ב), אבל שאר השבטים שהתפרו לרשת את הארץ ניתן להם המדידה והכיתוב כדי שיתעסקו בארץ ואז יוכל לחול עליהם הגורל³².

2. הערות בנחלות השבטים

אבל צריך לזכור שאף על פי שאנו עושים את המעשה שלנו, אין הקב"ה עונה תמיד באותו כיוון, ולפעמים דווקא לא באותו כיוון, כדי שנדע שזה לא מאיתנו³³. לכן גם בעניין הגורל נראה בהמשך שאומנם ישראל מדדו וכתבו, והועיל מכל מקום לחלוקה פנימית בתוך השבט ולא היה לבטלה, אף על פי כן בחלוקה, הגורל חילק לא תמיד על פי הכללים שאנחנו עבדנו בהם ויתבאר להלן;

יהודה - קיבל חלק ענק אבל צריך לזכור שהנגב ועד הנילוס לא היה ראוי באותה תקופה למגורי אדם, וייתכן שזכה בגלל שהיה מחבב את הארץ, וגם היה שבט המלוכה.

שמעון - היה אמור לקבל אחד משבעה חלקים שכתבו, שהם חוץ מנחלות יהודה ויוסף ככתוב בפסוקים לעיל, אבל הגורל עשה שלא כתוכניות ונתן לו בתוך נחלת יהודה לקיים דבריו של יעקב אבינו "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל". (בראשית מ"ט, ז')

בנימין - לפי הנראה קיבל חלק קטן, ועוד שחלקו המזרחי היה מדברי. וייתכן שהיה אמור לקבל עד הים במערב ולא עד קריית יערים (אבו-גוש) ונקצצה נחלתו וניתנה לזן (ויתבאר במקומו לגבי זן) - כנראה משום שידע הגורל שעתידים להכחד בפילגש בגבעה.

חצי מנשה שבעבר הירדן המערבי - קיבל שטח גדול, וצריך לזכור שזהו רק חצי שבט, (אמנם החצי שבעבר הירדן היה בחלקו אנשי יהודה ויתבאר במקומו) אבל היה חלק גדול מיוער ולא מיושב ולכן שווה פחות, ומי"מ נראה שבגלל חיבוב הארץ של בנות צלפחד זכו לחלק גדול.

זן - כשמתוארת קבלת נחלתו - מסופר (יהושע י"ט, מ"ז) "ויצא גבול בני זן מהם (כלומר שלא התאים להם, שלא הספיקה להם הארץ. רד"ק) ויעלו בני זן וילחמו

27. בדומה לזה שבגאולת מצרים נתן להם דם פסח ודם מילה (עיין רש"י שמות י"ב, ו').
28. דוגמא לדבר המאבק על ארץ ישראל, כיוון שנלחמו בעמונה הועיל שניצלו המאחזים וכל ארץ ישראל, לא בדרך שכיוונו אלא על ידי המלחמה בלבנון.

עם לשם" - ולמה לא קיבלו נחלה מספקת? יתר על כן בשופטים (י"ח, א') "בימים ההם שבת הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה", אף על פי שאפשר לפרש שלא נפלה לו נחלה שתספיק לו מכל מקום פשט הפסוק שלא נפלה לו כלל נחלתו. ועוד איך לא התנגדו בני נפתלי או חצי המנשה, לפלישת בני דן לאזור נחלתם. ועוד משה מברך את דן (דברים ל"ג, כ"ג) "דן גור אריה יזנק מן הבשן" זה בניאס (עיין רש"י). וכן בחלוקת הארץ ביחזקאל חולק בצפון. - ואם כן למה לא קיבל את נחלתו בצפון?

נראה לי שכיוון ששבט הדני הראשונים שפתחו בעבודה זרה והקימו בלשם את פסל מיכה, ויהונתן הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שופטים י"ח, ל') לא רצה הקב"ה לתת להם נחלתם, וקצץ מנחלת בנימין²⁹ שעתיד להתמעט בפילגש בגבעה ונתנה לדן.

אשר - חולק בצפון הארץ, ונעיין בפסוקים ביהושע (י"ג, א'-ז') "ויאמר ה' אליו זאת הארץ הנשארת... פלישתים... כל צידונים... אנוכי אורישים מפני בני ישראל רק הפלגה לישראל בנחלה" משמע שגם מה שלא כבש חילק לשבטים, ולפי מה שבארנו לעיל שארץ ישראל מגיעה עד טורי אמנון והפרת, אם כן נחל אשר כמו כל השבטים ביחד, ואיפה הצדק?!

לכן נראה לבאר שאם היו מובלעות שלא כבש יהושע חילק לשבטים, אבל אם היה אזור שלם שלא כבש לא חילק, ולכן כל צידונים וכל צפון הארץ לא כבש יהושע וממילא לא חילקה לשבטים ואם כן נחל אשר נחלה בגודל רגיל. ואפשר לדרוש "זאת הארץ הנשארת... אנוכי אורישים... רק הפלגה לישראל בנחלה" - יכול אף אזורים שלא כבש כלל, תלמוד לומר "רק".

זבולון - יעקב ברכו "ויורכתו על צידון" (בראשית מ"ט, י"ג) ומשה "כי שפע ימים ינקו ושפוני טמוני חול" (דברים ל"ג, י"ט) ובפסוקים ביהושע נראה שאשר נחל את החוף מקצה נחלת מנשה (עיין יהושע י"ז, י"א). וצריך לומר שהיה לו חלקים בתוך נחלת אשר שהגיעו עד לחוף.

חצי מנשה שבעבר הירדן המזרחי - למה קיבלו נחלה שם? בשלמא בני גד וראובן ביקשו ארץ מקנה אבל חצי המנשה לא ביקשו, ומשה נתן להם. התשובה מופיעה ביהושע י"ז א' "למכיר בן מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד הבשן" - כלומר כיוון שנלחם על המקום קיבל אותו. שהנה נעיין במדבר

29. כנראה גם קצץ חלק מנחלת אפרים, שבתחילה גבולו הדרומי היה בגזר ומשם "והיו תוצאותיו הימה" (יהושע ט"ז, ג') בפשטות הגבול יורד מכנגד גזר עד לים, ואח"כ בנחלת דן מופיע מי הירקון בגבולם (שם, י"ט, מ"ו) ואם כן גבול אפרים מגזר פונה באלכסון לכיון צפון מערב עד הירקון.

(ל"ב, ל"ט-מ"ב) "וילכו בני מכיר בן מנשה גלעד וילכדוה ויורש את האמורי אשר בה ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה וישב בה ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חוותיהם... ונבח הלך וילכוד את קנת...". מתי היו המלחמות האלו? יש אומרים³⁵ שכבר בזמן גלות מצרים, כמו שהתנחלו באזור בית חורון בזמן גלות מצרים ככתוב בדברי הימים (ז', כ"כ"ד), ואין נראה לפי שיטתנו שהגלעד והבשן לא חלק מארץ ישראל המקורית.

לכן נראה שמלחמות מכיר ויאיר (הם או בניהם) הן הן המלחמה בעוג המסופרת במדבר (כ"א, ל"ב-ל"ה) "וישלח משה לרגל את יעזר... ויפנו ויעלו דרך הבשן... ויכו אותו", אלא שבמדבר כ"א התיאור הוא על ישראל ולא הוזכרו הלוחמים, ובפרק ל"ב מסביר מפני מה נתן לחצי המנשה לפי ש"וירש את האמורי אשר בה" לפיכך "ויתן משה את הגלעד למכיר".

יש להעיר, שיאיר בן מנשה מיוחס לשבט יהודה³⁶ אלא שאם אביו היתה ממנשה (דברי הימים, ב', כ"א-כ"ב) ואם כן היתה כאן שותפות של לחימה וכיבוש וחייבוב הארץ, שבשטים האלו, וכמו שכתבנו לעיל שלכן חלקו קודם כולם. ומפני שנלחמו זכו בתוספות על ארץ ישראל יתר על שאר השבטים³⁷.

3. שבע שנים שכבשו ושבע שנים שחילקו

הנה בגמרא בסוף זבחים (ק"יח:) נאמר שבגלגל היו ארבע עשרה שנה, שבע שכבשו ושבע שחילקו, ובשילה שלוש מאות שישים ותשע שנה. והנה ראינו שרק יהודה ויוסף חלקו בגלגל ושאר השבטים בשילה, ואם כן רוב החילוק היו בשילה. ובג"א (אדרת אליהו, יהושע, י"ח, א') תירץ, שחלוקת יהודה ויוסף היו שבע שנים, וזה קשה לפי מה שכתבנו שחלקו בלא כיתוב. ושמעתי תירוץ מהרב יצחק ברנד שבאמת שבע שחילקו זה לנחלת כל השבטים שהיה הרבה עבודה למדוד ולכתוב, ובאמת היו כבר בשילה, אלא שעדיין לא בנו שם בית אבנים והיה המשכן אוהל כבגלגל, וייתכן שעדיין היו מותרים הבמות שאין זה נקרא "מנוחה", ולכן צירפו ארבע עשרה שנה שהיה אוהל לגלגל, אבל באמת היו בגלגל שבע שנים.

30. פירוש תלמיד רס"ג לדברי הימים, עיין דעת מקרא דברי הימים עמ' 65.

31. עיין יהושע י"ט, ל"ד, בנחלת נפתלי- שנושקת ליהודה. והכוונה לחצי המנשה שחלקו יהודה.

32. מכאן נלמד לגבי מה שהולך בימינו, חוסר הצדק, שאין הארץ מחולקת בשווה, אלא אלו שבאו ראשונים נוחלים נחלות גדולות כמו הקיבוצים והמושבים וכן הכובשים במאחזים, מ"מ יש בזה קצת צדק, כיוון שכבשו מגיע להם.

ג. ערי מקלט

התורה מצווה להפריש שלוש ערי מקלט בעבר הירדן המזרחי ושלוש ערים בעבר הירדן המערבי, ונאמר "ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך ה' אלוקיך", (דברים י"ט, והפרישו בעבר הירדן המזרחי - בצר במדבר, רמות בגלעד וגולן בבשן, וכנגדן בעבר הירדן המערבי - חברון ביהודה, שכם בהר אפרים וקדש בהר נפתלי. ודרך אגב יש להעיר, שפשטי הפסוקים³⁸ (במדבר ל"ה) ופשטי המשניות (מכות פרק ב') ומסתימת הירושלמי (שם) שש ערי מקלט קולטים, ולא ארבעים ושתיים ערי הלויים. והבבלי סבירא ליה שאף ארבעים ושתיים ערי הלויים קולטים, ודחקו את המשניות, שהרי רבי המסכם של תורה שבעל פה שנה, להיכן גולים - לשש ערי מקלט³⁹, ולא הזכיר מאומה מארבעים ושתיים הערים.

1. בביאור גדר "ושלשת"

הנה אמרו בגמרא מכות ט: "ושלשת שיהו משולשין שיהא מדרום לחברון, כמחברון לשכם... וכמשכם לקדש. וכמקדש לצפון" וכן בירושלמי - כלומר לחלק את הארץ לארבעה, והערים בין החלקים. והקשו בגמרא שם למה בקצוות המרחק יותר גדול לערי המקלט, מאשר בין הערים ששם יש אפשרות לברוח לאחת משתי הערים. ותירצו שבשכם מרובים הרוצחים.

ואפשר להציע פירוש דלא כחז"ל - ש"ושלשת" היינו לחלק את הארץ לשלושה חלקים ולהשים כל עיר במרכז השליש, ומסתדר עם המפה. יש להעיר שחלוקת ערי המקלט לא כוללת רק את הארץ המיושבת והמחולקת, ולא כוללת את הארץ עד הפרת.

ודרך אגב - הקשו בגמרא שם, למה בעבר הירדן המזרחי שיש קצת אוכלוסין יש אותו מספר ערים כמו בעבר הירדן המערבי, ותירצו שבגלעד שכחי רוצחים. ולכאורה היה אפשר לתרץ בפשיטות שהערים לא תלויים בכמות האנשים אלא כדי שיהיה מילוט לכל רוצח בשווה, וכמו קופת חולים שיש בכל ישוב אף על פי שאין הרבה אוכלוסיה כמו בשכונה בעיר.

33. עיין רמב"ן, במדבר, ל"ה, י"ד.

34. ועליהם נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה במשנה אם מעלין שכר ללויים.

2. בביאור תוספת שלוש ערים שלעתיד לבוא

נאמר בפרשת שופטים (דברים י"ט, ח' ט"ו) "ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך... ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה" ופירושו בספרי (שם) ובירושלמי מכות (פרק ב') והביאו הרמב"ם בהלכות רוצח (פרק ח, הלכה ד) שלעתיד לבוא כשיכבשו קיני קניזי וקדמוני יפרישו שם עוד שלוש ערים.

ואפשר להציע פירוש שהשלש ערים אינם בארץ קיני קניזי וקדמוני (שכבר ביארנו לעיל שבפשט הם חלק מעמי כנען שבעבר הירדן המערבי) אלא שלעתיד לבוא כשיזכו לכבוש את כל ארץ כנען שנצטוונו בפרשת מסעי, שהיא מטורי אמנון ומהפרת, ויוכלו גם כן לשבת במדבר עד הנילוס לפי ש"ישושום מדבר וציה ותגל ערבה... כי נבקעו במדבר מיס" (ישעיהו ל"ה, א'), כמו שראינו בעינינו שגם המדבר ראוי למגורי אדם, אם כן ארץ ישראל תתארך בפי שניים, ויצטרכו שש ערים לכל אורך ארץ ישראל שממערב לשבר הסורי אפריקני ולירדן. ולפי זה הפסוק יובן בפשטות "ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דיבר לתת לאבותיך" - הלוא היא הארץ אשר בפרשת מסעי, ארץ כנען לגבולותיה, וכמו שכתבנו לעיל בראש המאמר.

ד. חלוקת הארץ בזמנו

הנה התורה מצווה אותנו לחלוק את הארץ בשווה שנאמר "איש לפי פקודיו יותן נחלתו" (במדבר כ"ו, נ"ד) וזהו הצדק החברתי. וכן צוה ה' על היובל, שאף אם אדם מכר מאחוזתו, שדהו שבה אליו ביובל.

וכנראה חוץ מזה שהיובל בא בשביל שנכיר "כי לה' הארץ" ואנו גרים ותושבים עימו, יש בו גם כן צדק חברתי.

והנה המשפט התורני אומר שאם מכר אדם בית בעיר חומה, תהיה גאולתו עד תום שנת ממכרו, ואם לא יגאל יקום הבית לצמיתות לקונה אותו לדורותיו לא יצא ביובל. ואילו אם מכר אדם שדה יוצא ביובל. וכן אם מכר בית בעיר שאינה מוקפת חומה יחשב כשדה יוצא ביובל (ויקרא כ"ה, כ"ה-ל"ב עיי"ש).

וכבר כתב הרמב"ם בסוף פרק י"ב מהלכות שמיטה ויובל, שכמו שבזמן יהושע נכנסו לארץ וקידשו בתי ערי חומה, כן בביאה שלישית כשיכנסו לארץ יקדשו בתי ערי חומה.

כיצד אנו מתרגמים את חוקי התורה לזמננו? כי הרי בזמן התנ"ך העיר האזורית הייתה מוקפת חומה, ומסביבה היו את בנותיה ערי החצרים שהם היו שייכים יותר לשדות. ובזמננו המצב אפילו להיפך, שהכרכים הגדולים כגון תל אביב אינם מוקפים חומה, והיישובים והכפרים מוקפים הרבה פעמים בגדר. אז אם החילוק בין עיר מוקפת ללא מוקפת הוא טעם רוחני, באמת נשאר את הדין כמו הכתוב בתורה.

אך הנראה בפשט במוסר התורה, שבית בעיר חומה לא חשוב כל כך לנדלין אלא למיטלטלין, ואילו השדות נחשבים נדלין, ובמילים אחרות, קרקע שהיא מעשה הבורא, כולם חולקים בה בשווה, אבל בתים שהם תוצרת האדם, אדם אחד יכול להיות עשיר בגלל טרחתו או בגלל זכות אבות, אלא שבתי הכפרים טפלים לשדות ולכן נחשבים כשדה.

ובאשר לזמננו הקרקעות החקלאיות, ודאי שחולקים בשווה וחוזרות ביובל. ואילו הבתים בערים וביישובים, אם נאמר שדינם כמו בתי ערי חומה ותהיה זכות העשיר לקנות אותם לעולם, כיון שהם תופסים קרקעות נרחבות מהארץ, אם כן חצי מארץ ישראל תהיה בידי העשירים. ולכן נראה, שהנה הדירות שווים מורכב מכמה גורמים: א. שווי המגרש ב. שווי הבית - כי הרי שווי הבניה בערך אלף דולר למ"ר, ואם יש בית של מאה מ"ר, שוויו מאה אלף דולר, אבל בצפון ת"א הוא יעלה ארבע מאות אלף דולר בגלל שווי המגרש. ולכן אם באנו להנהיג את היובל, הקרקעות החקלאיות יחולקו בשווה ויתאפסו ביובל, והקרקעות לבנייה יחולקו גם כן בשווה, והיה אם אחד ימכור את ביתו, שווי המגרש יתאפס ויחזור ביובל לבעליו, ואילו הנכס שעל גביו ישאר בידי הקונה אותו, ויחלקו בדמי השכירות.

ונראין הדברים שלא רק לגבי הקרקעות צריך להנהיג כך, כי אם גם לגבי המשאבים שיש בארץ. דברים שנבראו על ידי הבורא, אוצרות טבע שבים המלח וכד' צריכים להתחלק בשווה ולהתאפס ביובל, והחלק שבהם שנעשה על ידי האדם, או מפעלים שנבראו בידי אדם, ישארו בידי העשירים בגלל טרחתם או זכות אבותם.

וה' יעזרנו להנהיג כאן בארץ חלוקת קרקעות שווה וצודקת, וישבו על הארץ איש ובניו עמו בנחלתם, כמו שנאמר שעתיד אליהו לעשות שלום בעולם להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם כפשוטו, ונאמר "למשפחתם לבית אבותם" ונאמר: "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד", וכמתקנים של הגויים אשר סביבנו צריך לעשות. וכך יקיימו מצוות כיבוד אב ואם כראוי, ואדם יראה בשיבתו בני שלשים ויגדלו על ברכיו. וכך לא יחיה האדם בספק ובסבל האם לגור כאן או

כאן, ולא יצטרך להתהלך מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, ולא יקנא אדם בחבירו שהזדרז ותפס קרקע גדולה, ולא יצטרכו כל הזמן לנסוע לשמחות, ולא יצטרכו ללוות בריבית כדי לקנות דירה, ולא יצטרכו רכב לכל אחד, ואיש את אחיו יעזורו, ויהיה לילדים חברים ממשפחתם, ולא יצטרכו לשכור עוזרת לשמור על הילדים. ויהנו מפירות הארץ, ולא יצטרכו לקנות פירות בוסר, ויוכלו להפריש תרומות ומעשרות ולשמור שביעית, ולהביא ביכורים ולהודות לה' על ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחיל לנו, ובעז"ה ננהיג גם את היובל ויאמרו כל בשר "כי מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת" ויאמרו "לכו ונלכה... אל בית אלוהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".